

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА

До 225-ї річниці від дня народження

НАЙКРАЩИЙ КИЇВСЬКИЙ ГУБЕРНАТОР І
ФІЛАНТРОП НАЙВИЩОГО ҐАТУНКУ

Київ 2024

Найкращий київський губернатор і філантроп
найвищого ґатунку : тематичний дайджест / НТУ,
Бібліотека ; укладач зав. відділом інформаційних
технологій та комп'ютерного забезпечення бібліотеки
В. А. Рассказова. – Київ : НТУ, 2024. – 31 с.

Відповідальний за випуск :

директор бібліотеки НТУ О. М. Мірошник

Так одразу й не згадаєш, хто з київських губернаторів зробив стільки для мого рідного міста, скільки зробила одна людина – Іван Іванович Фундуклей. Є в Києві вулиця, про яку точно знають усі кияни. Бо вона в центрі міста і починається від самого Хрещатика.

Нині це вулиця Богдана Хмельницького, а до того була вона вулицею Леніна (1919-1992), під час Другої світової війни – Театерштрассе (1941-1943), з 1830-х називалася вулицею Кадетською, а от із 1869-го до 1919-го, лише впродовж півстоліття, – Фундуклівською (на честь цивільного губернатора Києва в 1839-1852 роках).

Цьому самому Фундуклею за життя навіть пам'ятник хотіли поставити, але якось не склалося. Про це читаємо в київській газеті «Паровоз» за 1869-й, 7 лютого, у коментарі українського історика Миколи Максимовича Сементовського: «Фундуклей, який заснував на свій капітал у Києві жіноче училище, не потребує ніякого собі пам'ятника. Фундуклей сам спорудив для себе пам'ятник, тільки нам, киянам, цей

храм науки слід берегти, щоб він був гідний імені свого засновника...»

ХОРОШЕ КОРИННЯ - УЖЕ ПОЛОВИНА УСПІХУ

Починати розповідь варто, мабуть, зі згадки про його батька - Івана Юрійовича Фундуклея. Був він грек за національністю, православний, переселився в Росію з турецького Константинополя. Шлях до своїх мільйонів прокладав собі сам. Служив прикажчиком у Єлисаветграді, пізніше утримував там тютюнову крамничку і магазин, заробляв непогано, але економив на всьому, бувало, голодував, «наживаючи капітал».

Згодом скористався правом відкupu (у Росії існувало до 1861 року), що давало змогу викупити в скарбниці монополію на виробництво і торгівлю певною продукцією, яка потрапляла під статті державного доходу. І ось так, копійка до копійки, Іван Юрійович став одним із найбагатших людей Новоросійського краю.

У 1818-1819 роках Фундуклей-старший був комерції радником і міським головою Єлисаветграда, володів кількома заводами (зокрема, цукровими і виноробними) і

тисячами десятин землі. Так і удостоївся звання купця 1-ї гільдії. На початку 1820-х сім'я Фундуклеїв була вже доволі відомою – мала кілька будинків в Одесі, володіла містечком Гурзуф у Криму та кількома продуктовими магазинами в Севастополі.

Єдиний син купця Фундуклея Іван народився 13 вересня 1799 року в Єлисаветграді (нині – Кропивницький), як записано в метриці, що зберігається в Державному архіві Одеської області. Він мав усі можливості нинішньої «золотої молоді»... Здавалося б, батько міг кинути всі багатства світу до ніг улюбленої дитини, та ні. Єдине, що дав сповна, – це освіта.

Юний Іван вивчив кілька європейських мов і розмовляв ними цілком пристойно, щоправда, винятково з іноземцями, заради лиску у вищому світі знаннями не хизувався; грав на фортеп'яно – знайомі розповідали, що він регулярно виписував нові ноти і мав удома інструмент; не був обділений літературним хистом, це стосувалося і точних наук. На освіту батько не скупився, а от нехлюйства не допускав.

Фундуклей-старший був переконаний, що дитина піде його стопами, вимагав загартовувати волю і працювати, працювати, працювати... Він знайшов синові місце чиновника в поштовому відділенні Одеси. До виконання обов'язків малолітній Іван приступив у день свого народження, 13 вересня 1811 року. Потім була посада в канцелярії Кабінету міністрів у Петербурзі... А 1831-го Іван Іванович повернувся до батька, до Одеси, і вступив на службу чиновником особливих доручень при генерал-губернаторі Новоросійського краю графі Воронцові.

В Одесі того часу був економічний бум. Юнак рвався в бій, енергія була ключем. Однак лише через сім(!) років граф Воронцов ввів Івана в коло вищих імперських сановників: 1837-го Івана Фундуклея було пожалувано гербом на дворянську гідність, а вже наступного року він отримав звання колезького радника і посаду віце-губернатора Волинської губернії. І відбув на службу до Житомира.

БАГАТИЙ СПАДКОЄМЕЦЬ

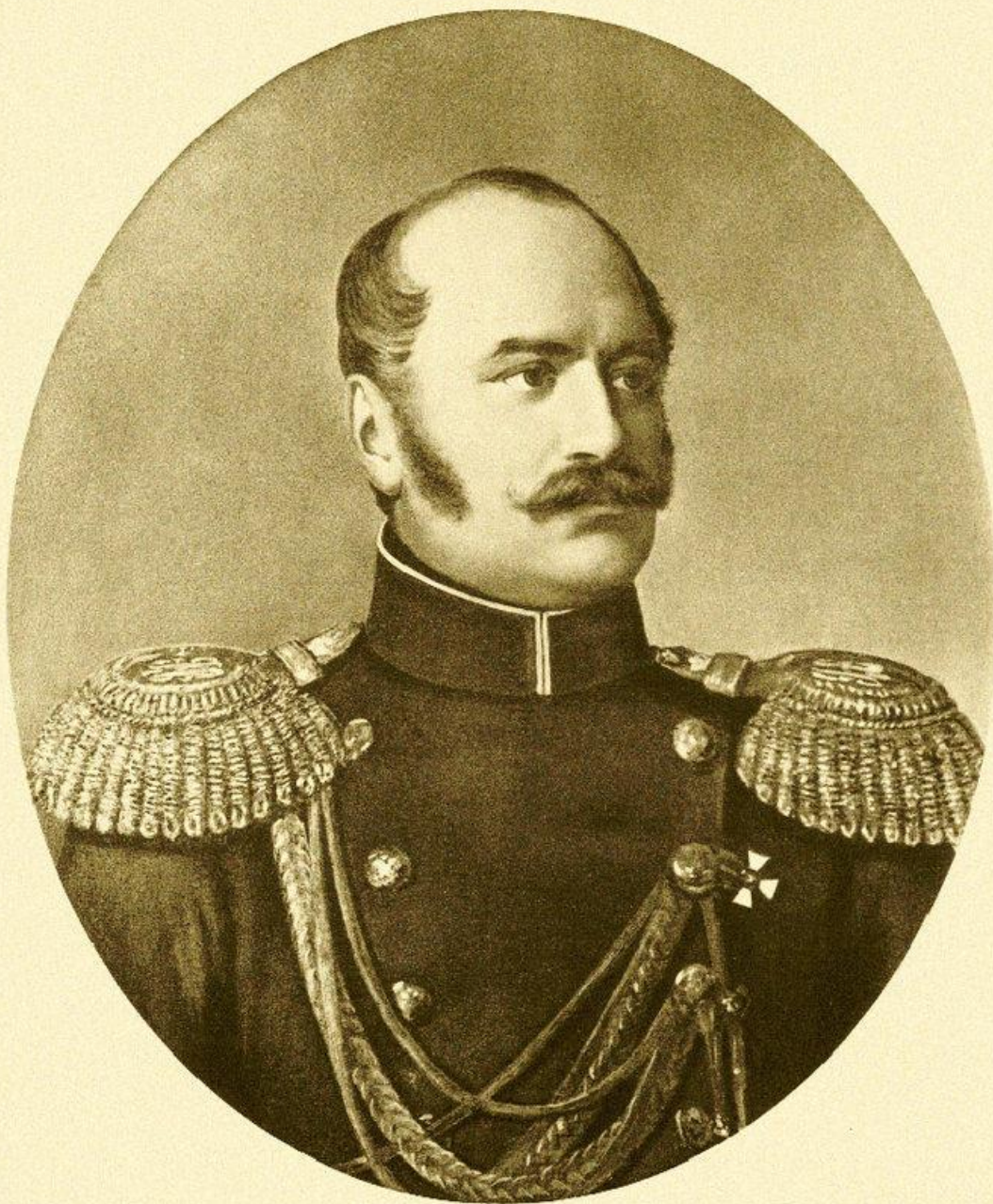
Помер Фундуклей-старший. Іван Іванович отримав серйозний спадок, при цьому його не пропив, не «профукав», а примножив. До батьківських володінь додалися скляний завод у селі Мельники під Чигирином, цукровий завод у містечку Медведівка Київської губернії, з виробленням до 78 тисяч пудів (понад 1200 т) цукру на рік.

Прибутковими виявилися і побудовані ним виноробні льохи в маєтку, що в Гурзуфі: щорічно давали до трьох тисяч відер чудового вина, а весь виторг від продажів йшов (це ж Фундуклей)... на добродійність! Ще Фундуклей, можна сміливо сказати, – був великий землевласник: володар майже 20 тисяч десятин землі.

У селах Мельники і Медведівка, крім скляного і цукрового заводів, працювали паровий і водяний млини. Були також маєтки в селах Нова Осота, Стара Осота, Янівка (Іванівка). В останній на свої кревні він побудував церкву, у Старій Осоті – ще один цукровий завод, а трохи пізніше, неподалік, в Олександрівці, – залізничну станцію, яку назвали скромно: «Фундуклеївка».

Слава про дивака-мільйонера Фундукля гриміла далеко за межами його володінь. Вважаючи його великим оригіналом, ставилися, проте, з повагою, відзначали його організаторські здібності, сприймали як тямущого підприємця, ще й нечувано щедрого. Генерал-губернатор Києва Дмитро Гаврилович Бібіков теж раптом зацікавився Фундуклем, але (будучи за природою жадібним) насамперед – гаманцем Івана Івановича. Дізнавшись, що в Житомирі з'явився чиновник-мільйонер, одразу ж став клопотати про його нове призначення.

І ось 12 квітня 1839 року вийшов найвищий імператорський указ: «Визначити на посаду київського цивільного губернатора Фундукля, з пожалуванням у статські радники». Ходили чутки, що, підписуючи призначення, імператор Микола I сказав: «Цьому вже точно грошей не треба – своїх дівати нікуди». Цар не помилився: Фундуклей сам хабарів не брав і іншим брати не дозволяв.

Генералъ адъютантъ Сибирскій

Дмитро Гаврилович Бібіков

Іван Іванович переміг корупцію в окремо взятому Києві. Перебуваючи на посаді цивільного губернатора, зламав роками відпрацьований механізм. А щоб підлеглі не піддавалися спокусі «подаяннями», виплачував їм зі своєї кишені окрему платню (до 12 тисяч рублів на рік – це перевищувало зарплату в 10 разів). Для порівняння: річний дохід київської покоївки був 36 рублів.

«Якщо багаті поміщики не платитимуть поліції, то вона стане отримувати кошти від злодіїв», – говорив губернатор Іван Іванович. І що змінилося за останні майже 200 років? Фундуклей же фінансово підтримав і правоохоронців. Поліція взялася за роботу з таким завзяттям, якого не бачили ні до, ні після Фундуклея. Кримінальні гастролери з переляку подалися на заробітки в інші губернії, оскільки в Києві їх з особливою ретельністю ловили і з тією ж ретельністю саджали...

Варто зауважити, що взаємини між київськими генерал-губернатором Бібіковим і цивільним губернатором Фундуклеєм були непрості. І як писав мемуарист, Фундуклей «не підлещувався до Бібікова, жодного разу не принизився як губернатор, навіть

відстоював твердо свої права проти примх генерал-губернатора».

Один із сучасників Фундукля згадував: «Зобов'язаний давати у високоурочисті дні обіди або бали, які обходилися в 500 рублів, Бібіков дня за два до свята сам або через мене просить Фундукля дати замість нього обід або бал, і Фундуклей, ретельно нюхаючи тютюн, відповідає: «Добре-с».

Дає прекрасний обід або бал, до того ж у вбиральні дамам надавали рукавички, парфуми та інше. Усі дивляться на Івана Івановича, як на гостя, забувають, що він господар, а бал жвавий і веселий. Таким чином Фундуклей дарував Бібікову кілька тисяч на рік».

РОБЛЯЧИ ДОБРО, ЗАБУДЬ ПРО СЛАВУ

Цілих 13 років (1839–1852) Іван Іванович стояв при владі і робив для міста все можливе. І неможливе теж.

Уже в перший рік свого керування Києвом Фундуклей у районі університету заклав Ботанічний сад (нині імені Фоміна) площею 20 гектарів. За його вказівкою провели роботи з укріплення схилів. А також завершили розбивку Софіївської площі. На його особисті кошти вимостили Андріївський узвіз.

А почав він із того, що відремонтував губернаторський особняк на Печерську. Будівля перебувала в занедбаному стані, а меблів просто не було – попередній губернатор знайшов час вивезти. Фундуклей привів будівлю до ладу, нові меблі виписав із Парижа. Усе – не державним, а власним коштом!.. Усього лише за рік вимостили вулиці Московську, Дворцову, Софіївську, Михайлівську, Житомирську та Хрещатик.

У 1843-му Іван Іванович фінансував будівництво першого в центрі міста фонтану на Театральній площі (потім вона носила назву Європейської, потім Царської, III Інтернаціоналу, Сталіна, Ленінського комсомолу і знову стала Європейською). Фонтан (у вигляді мармурової чаші з басейном) мав розв'язати проблему, спричинену «цілковитою нестачею на Хрещатику й усій Старокиївській частині міста води, через що тамтешні мешканці, а так само й пожежна команда, у доставленні такої в будинки та інші приміщення вкрай зустрічають утруднення».

Називали цей фонтан на честь губернатора Фундуклеївським, а то й ще простіше: «Іван». Народ у нас на вигадки здатний, і дав фонтану ще одну назву «Потвора», через те, що той бив дуже слабким струменем. Про щедрість Фундуклея ходили легенди. Він допомагав дитячим притулкам, лікарням, школам... Навесні 1845-го Дніпро в Києві вийшов із берегів, рівень води піднявся на 779 см, був затоплений практично весь Поділ і частина Оболоні.

Фонтан «Іван», малюнок М.М. Сажина, 1846

Фундуклей власним коштом утримував багатодітні сім'ї, організував притулок постраждалим у Контрактовому будинку на Подолі. Губернатор зайнявся переселенням жителів із затопленої низини у верхню частину Києва.

Так почалося заселення Львівської вулиці (нині Січових стрільців) і Лук'янівки. На його, а не Бібікова, гроші було створено громадський фонд надання допомоги хворим, бідним людям, які постраждали від стихійного лиха.

Один із сучасників Івана Фундуклея писав: «Він багато робив добра, багато допомагав бідним, але якимось так, що це було непомітно. Бібіков давав три копійки з галасом, з ефектом, а Фундуклей, здавалося, нікому не давав, але я сам раз бачив, як до нього підійшла бідна благородна вдова, старенька, і показала йому вимогу сплатити 300 рублів боргу. Фундуклей, проходячи повз, сунув їй у руку 2000 рублів...» На ті часи сума була просто фантастична!

При цьому сам жив вельми скромно, надавав перевагу розкоші та неробству праці, у вільний час не їздив у

закритій кареті, оточений охороною, а ходив міськими вулицями...

РОСТЕ МОЄ МІСТО

Забудова міста за часів губернаторства Івана Фундукля велася найбільш інтенсивно. Багато будівель було зведено за проектами знаменитих архітекторів Беретті, батька і сина: Імператорський університет св. Володимира (1842), Інститут шляхетних дівчат (1843; з 1958-го це Жовтневий палац), обсерваторія, Анатомічний театр (1851-1853).

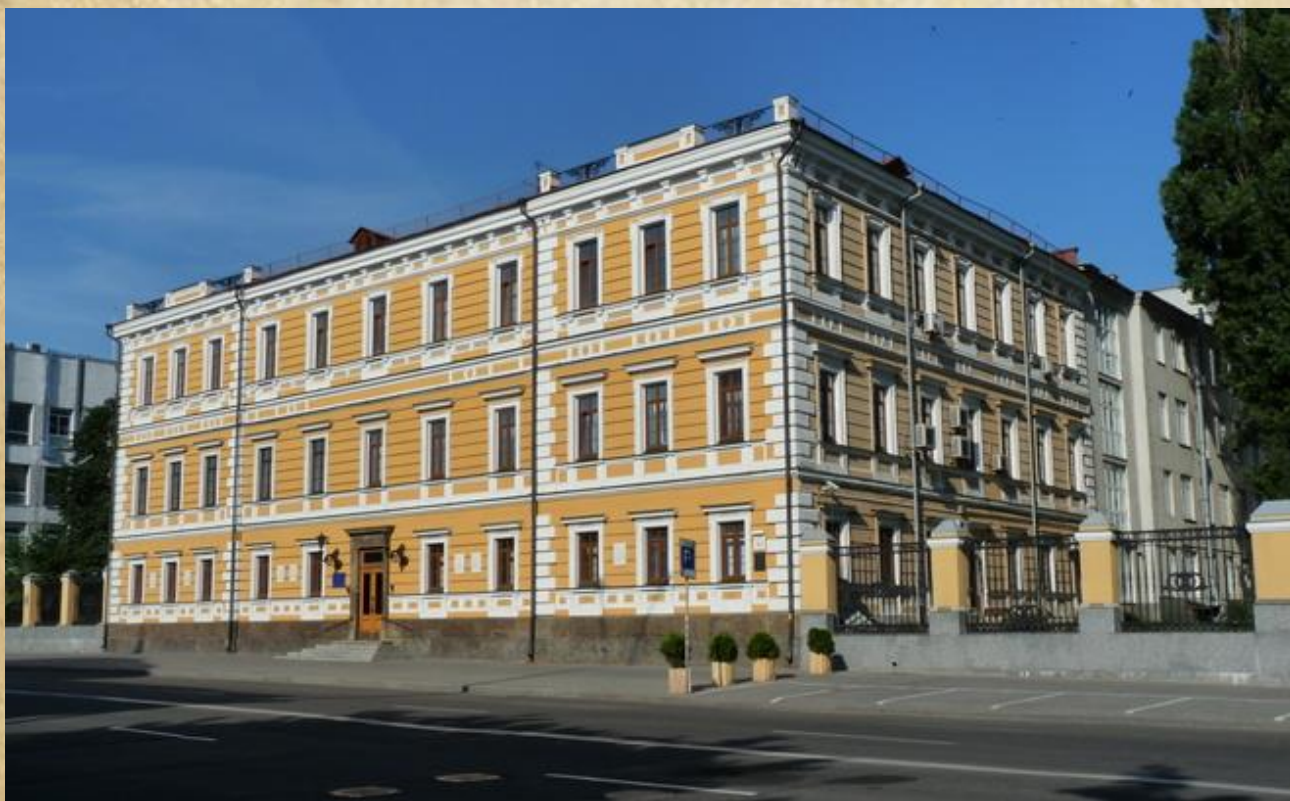

Императорскій Университетъ Св.Владимира.

Univerzité Impériale de St. Vladimir.

Університет Святого Володимира, Київ

Того ж 1851-го за проектами Олександра Беретті на вул. Володимирській, 54 звели двоповерхову будівлю училища бідних дівчат графині Євдокії Левашової (тепер у ній Президія Національної академії наук), а на Бульварній – будівлю гімназії, де з січня 1852-го розмістився Володимирський Київський кадетський корпус (нині – жовтий корпус університету ім. Т. Г. Шевченка).

Будинок Президії НАН України. Фото Оксани Юркової. 2009 р.

1848 року за проектом англійського інженера Війоля було розпочато спорудження Миколаївського ланцюгового мосту через Дніпро. Він був одним із найкрасивіших і найдовших у Європі. До нього мости були дерев'яні, розбірні та понтонні.

1910-ті роки. Внизу – каплиця Святого Миколая

Хрещатик став головною магістраллю міста за правління генерал-губернатора Бібікова і цивільного губернатора Фундукля. Особливо бурхливо місто будувалося від Бессарабки до Царського саду. А на південному заході від Печерської площі, на місці «солдатської слободи», у 1835-1845 роках був побудований військовий госпіталь.

Губернатор ввів багато нововведень. Наприклад, обов'язковий ранковий візит підлеглих йому начальників для доповідей та обговорення справ. І візит не в губернське управління, а прямо до Фундукля додому, на сніданок. Засідання проходили в неформальній обстановці, з частуваннями від господаря.

УЧАСТЬ У ДОЛІ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО БРАТСТВА

Губернатор Фундуклей був причетний до розкриття діяльності Кирило-Мефодіївського братства, таємної політичної організації, що виникла з ініціативи Миколи Костомарова на початку 1846 року в Києві. Завдання братства: знищення самодержавства, ліквідація кріпацтва, встановлення свободи й автономії в Україні. Найактивнішими братчиками (крім Костомарова) були Пантелеймон Куліш і Тарас Шевченко...

Фундуклей дружив і з Костомаровим, і з Шевченком, вони не раз бували в губернаторському будинку. І водночас Іван Іванович сам брав участь в арешті членів братства. Бібіков, перебуваючи в північній столиці, у березні 1846-го надіслав Фундуклею вказівку провести в Костомарова, Шевченка та інших членів таємної організації обшук, заарештувати й відправити в Петербург.

Фундуклей (по дружбі, зрозуміло) попросив спільних знайомих передати Костомарову, щоб той терміново з'явився до нього. Мабуть, хотів попередити про

майбутній обшук... Костомаров же готувався до свого весілля. І не відреагував...

Напередодні вінчання, ближче до ночі, на порозі квартири (в районі Андріївської церкви) «намалювалися» губернатор Фундуклей із поліцмейстером і жандармами... Так закінчився київський період життя Миколи Костомарова. Шевченку теж не пощастило. Їхав на весілля Костомарова, побути його шафером. Був затриманий на переправі через Дніпро і привезений до губернатора Фундуклея... І Тараса Григоровича віддали в солдати на найближчі 10 років...

З ПОВАГОЮ ДО СТАРОВИНИ

Іван Іванович був палким шанувальником археології та старовини, він мав безпосередній стосунок до проведення реставраційних робіт у Софійському соборі. На свої кошти він видав монографії про історію Києва, і це були не графоманські записки, а обґрунтовані дослідження, не позбавлені літературної цінності: «Огляд Києва у відношенні до старожитностей» (1847), «Огляд могил, валів та городищ Київської губернії» (1848), «Статистичний опис Київської губернії» у трьох частинах (1852).

Про останню роботу газета «Киевский листок» за 10 вересня 1880 р. писала: «Цей твір видано вже тридцять років тому, але ми сміливо можемо сказати, що подібної сумлінної, слушної та багатой найрізноманітнішими статистичними, етнографічними, економічними даними праці і дотепер немає в російській літературі... Окрім свого значення як адміністратора, високочесної людини й добродія, І.І.Фундуклей має повне право вважатися й одним із видатних наших учених».

Фундукля обрали почесним членом Університету святого Володимира, членом-кореспондентом Петербурзького археологічного і нумізматичного товариства, а також членом Імператорського російського географічного товариства та Одеського товариства історії та старожитностей.

ОБОЗРѢНІЕ КІЕВА

ВЪ ОТНОШЕНІИ КЪ ДРЕВНОСТЯМЪ,

ИЗДАННОЕ

ПО ВЫСОЧАЙШЕМУ СОВЗВОЛЕНІЮ

КІЕВСКИМЪ ГРАЖДАНСКИМЪ ГУБЕРНАТОРОМЪ

ИВАНОМЪ ФУНДУКЛЕЕМЪ.

КІЕВЪ.

ВЪ ТИПОГРАФИИ Г. ВАЛЬНЕРА.

1847.

ЗАСЛУЖЕНЕ ВИЗНАННЯ

Іван Фундуклей служив на посаді київського губернатора до 1852 року і того ж року отримав статус дійсного таємного радника. Указом Миколи I його призначили сенатором і направили служити до Варшавського департаменту Урядового Сенату.

Іван Іванович був справжнім патріотом Києва: 1859-го він подарував місту два будинки, заплативши за них 60 тисяч рублів сріблом, для облаштування першої загальнодоступної жіночої гімназії. Пізніше, за указом Олександра II, вона отримала назву Фундуклеївська.

Будинки на розі нинішніх вулиць Богдана Хмельницького та Пушкінської він викупив у чиновника, якому загрожували суд і каторга за розтрату. (Чиновник був людиною непоганою, просто вирішив заробити на будівельному бумі – збудував за казенні гроші будинок: хотів перепродати, а взяте повернути в казну).

Фундуклей дізнався, куди зникли державні гроші, повернув недостачу зі своїх, а будинки забрав. Привів будівлі до ладу і віддав під жіноче училище. Крім садиби з будинками, Фундуклей виділив ще 31 тисячу у

відсоткових паперах, що давали щорічно 1200 рублів, на утримання гімназії.

7 (19) січня 1860 р. відбулося урочисте відкриття навчального закладу. Директором гімназії був призначений ад'юнкт-професор Університету святого Володимира Андрій Линниченко. До гімназії зараховували дівчат віком від 9 до 13 років. У перший рік у гімназії навчалися 40 дівчат, а в 1866 р. вже 525! Ученицями Фундуклеївської гімназії були: поетеса Анна Горенко (Анна Ахматова), історикиня Наталя Полонська-Василенко (її праці з історії України зараз перевидані й дуже популярні), Ксенія Десницька (згодом принцеса Сіаму), українська громадська діячка, педагог Софія Русова.

Фундуклеївська жіноча гімназія, початок 20 століття.

Учениці Фундуклеївської гімназії, 1904 р. Зліва від священника Анна Горенко.

Діяла Фундуклеївська гімназія до встановлення в Києві радянської влади. 1869 року на честь губернатора, ще за його життя, вулицю Кадетську перейменували на Фундуклеївську (зараз вул. Богдана Хмельницького). Через 20 років після переведення Фундукля з Києва до Варшави Київська міська дума постановою від 19 жовтня 1872 року одногolosно обрала його почесним громадянином міста.

Вулиця Фундуклеївська (нині Богдана Хмельницького), 1900-і рр.

У 1874-му Івана Фундулея було нагороджено найвищою нагородою Вітчизни - орденом св. Апостола Андрія Первозванного. З цього приводу Олександр II в грамоті писав: «Нам особливо приємно згадати про Ваше тринадцятирічне управління Київською губернією, осяяного Вами краю, безпосередньо невсипущою участю в учених працях зі статистичного й археологічного опису губернії та особливо освіченою турботливістю про жіночі училища, розмноженню та вдосконаленню яких Ви сприяли як особистими трудами, так і щедрими грошовими пожертвами».

Іван Іванович Фундуклей залишив державну службу 1876 року. Він переїхав до Москви, оселився на Тверському бульварі. Сімейне життя його не склалося - через важке шкірне захворювання він не ризикував зближуватися з жінками...

Помер Іван Іванович Фундуклей 22 серпня 1880 року в Москві, на самоті, похований був на кладовищі Донського монастиря. Багатство, що залишилося після нього, дісталось двом племінницям, княжнам Голіциним. М'яко кажучи, пощастило панночкам. Чи отримали

вони у спадок від дядька високі моральні цінності – хто знає!?

Можливо, такі, як Іван Іванович, справді народжуються раз на сто років, а може, й рідше... У такому разі Києву неймовірно пощастило: в його історії був унікальний губернатор. Рідкісна людина, як говорили в ХІХ столітті, – філантроп найвищого ґатунку.

Андрій Костюченко

Український письменник